

ОД ИСТОГ ПИСЦА

ДОРТЕЈ
ДЕСПОТ И ЖРТВА
У СЕНЦИ ЦРНЕ СМРТИ
ВРЕМЕ КОКОШКИ

Добрило Ненадић

Бекство из

РАЈА

Copyright © 2024, Добрило Ненадић
Copyright © овог издања 2024, Лагуна

Бекство из
РАЈА

1

Баба. Крштено име јој је било Станица, у Вишњеву су знали да јој је име од миља Цана, нису је пак звали ни Цана ни баба Цана, него просто баба. А како ју је звао њен први комшија Станко Лесандрић, нико није чуо.

Вредна и отресита, вазда је нешто шуркала, и никад није била докона, баш као ни њен комшија Станко.

Није кукала, није се никада ни на кога жалила, те је тако, по томе, била сасвим различита од осталих житеља села Вишњева, који су пак на све и свашта кивни били. На годину, и кад роди и кад изда. На жегу. На лед. И на кишу и на сушу. Били су љути и на своје и на туђе. На оне који су овамо долазили а и на својту која их је напуштала.

А баба се није тужила. Барем тако се причало. Веле за њу да је мимо света, сви кукају, а она ћути, неће ни за кога ништа да каже. Није се чуло да је икога пањкала, ниједну погану реч никада ни за кога није изустила.

Намћори су, море, и она и Лесандрић, упиру у страну да се свуда прича како су испред свих испредњачили, сви на једну, а они на другу.

Ваљда су зато, и једно и друго, више волели самоћу. Боље и сами, него да слушају цаку.

Нађе Цана печурку – обрадује јој се; ојари јој се коза – дивота; излегу јој се пилићи – од радости запева па би, можебити, и зазвиждукала да је који зуб имала.

Сита се сама са собом исприча, о свему што јесте и што је некада било и шта се све збило.

Ни једно другом нису досађивали.

Цана је држала две козе и јарца који нису марили за њене приче, а и кокошке би се сјатиле око њених ногу само док не покљуцају покоју шаку жита када их вадне, а после се раштркају окол да чепркају.

– Шта она зна – говорио је Велисав – кад никада и никуда из Вишњева није мрднула.

То му је било тачно. Нити је видела шта друго осим оних брда на северу и на југу, на истоку и на западу. На северу се у небеса пропињало највише и најшиљатије од свих брда, Будеч, на југу су дремали шумовити Дићи, на истоку се изнад Рутаве рађало сунце, на западу иза Жираве тонуло у мрак.

А брда глува и нема. Проредио се народ. Разишло се то и проскитало по белом свету или је поумирало.

Остало од мушкиња њих петорица: Драгољуб, Неђељко, Велислав, Часлав и Станко, а од женскиња њих седам: Миона, Перса, Милеса, Дара, Смиљана, Румена и Љепосава, и она, баба Цана, осма.

И то што је претекло, није ни за шта.

Кад се сабере – тринаесторо. А некад је било триста душа.

Може бити да је Цана и понајстарија међу њима, а не да се. Здрава и права. И комшија Станко се још добро држи.

Причала Дара Миони а ова Смиљани да је то због живе воде, врела које јој избија поред куће. Таквог извора и такве воде нигде нема. Три сата дрбоће и кипи из дубина, а три мирује.

И тако поваздан.

Вода из стублине отиче низ поточић преко међе са Лесандрића имањем а увире, као да тера инат, испод големог камена само на десетак корака пре него што ће дотећи до међе са Василијем Жуњићем.

Милеса, Румена и Љепосава су пањкале бабу да уз помоћ те ђавоље воде баје и гата, те је она вавек здрава и права, а остали мрцињају док не поцркају.

Нико не зна колико јој је година. Никакву ћагу није имала. Није гласала па је ни на том гласачком ћитапу нису бележили. Заборавили је и Господ и људи.

– Ђавољи је она окот и Господ над њом не влада, него рогати и репати – говорила је Милеса а ту су се с њом слагале и Румена и Љепосава.

Не обазирући се на пањуку и чегрст аброноша, Часлав је на све начине гледао како да се домогне извора са ђавољом водом, јер шта знају неписмене бабе, кад је његов зет Готлиб носио ту исту воду у Беч и онда је молио таста Часлава да се како зна и уме домогне извора јер то је, вели, нешто ретко и скупоцено, да ниједна цена није превелика, шта год баба тражи,

пристани и немој се с њом инатити и терати пркос јер све ће се исплатити.

Швабо се баш био онако подобро загрејао, али баба га је хладно одбила, говорећи да њој паре нису нужне, а извор јесте, без пара би се некако и могло, а без здраве воде никако. Врело је ту где је, нико не може да га на леђа натовари и однесе, а паре су лакашне, свакоме под шапом и шаком, ко год се намери, може да их купи. И још је дометнула да поток није само њен него протиче, пре него што у бездану нестане, и кроз имање Станка Лесандрића, па колико је вода њена толико је и његова. А Станко је човек паметан, свуда је прошао и све искусио, у Швабији је био у заробљеништву а и после рата, он и немачки говори па нека они с њим виде шта је и како је.

Говорио Готлиб Чаславу да бабино врело вреди више од све кретне и некретнине имовине Вишњева, па чак кад би се приде додала и два суседна села. Часлав се врпољио, мрдао главом, превртао очима, искашљавао се, мрнцао себи у браду да то може бити и јесте тачно, али никако не ваља гласно о томе причати, чуће Цана и Станко и било ко други па ће још већи белај настати, прича ће се отети и више ту нико ништа неће моћи да почини.

Кад би се приче, примера ради, докопао Неђељко, који је умео да сроче песмице па да их после продаје хармоникашу Вавићу из Прекоселице, баба Цанино врело би на велики глас изашло, сви би за њега сазнали. А песма кад окрилати – одлете, и нико је више не поврати и не укроти. Јер песма иште ракију а ракија песму, једно с другим се лако меша.

Бабинска вруља из дубина куља...

Бабје врело и црно и бјело...

Уметнуће, море. Вавић где шта треба и да ваља.

На пример, реч вруља – срочита је са речима љуља, муља, жуља. А, опет, реч врело – пасује уз речи цело, бело, свело, чело...

То овако ништа не значи, али кад се ту поређају и друге речи... Сачекаће мало да надође, нека одстоји и дозри, искрснуће нешто, уклопиће он то кад му се отвори.

Кад су чуле да се Швабо баш заинатио да откупи Бабинско врело, како га је шаљивчина Неђељко назвао а сви остали сместа усвојили, оне три, Милеса, Румена и Љепосава, попуцаше ко зреле диње од муке јер би им било лакше да су крепале него што су ово дочекале да гледају својим очима, како она спрча сва кипти од среће што има нешто што више вреди од Вишњева. А понајтеже им је било што нису смеле гласно да куну и псују, наљутио би се Часлав да то чује. Зато су шептале и освртале се сваки час око себе стрепећи да он однекуд изненада не бане. Не можеш ти са Чаславом, њему Швабо свакога месеца шаље паре из Беча, па кад нико нема, Часлав има, кад год коме запне, нема куд, него Чаславу.

Баба је терала по своме па је и даље свакога јутра понављала исто. У праскозорје би излазила на извор са тестијом у руци. Заронила би тестију до дна стублине, напунила је до врха а онда би је накренула и испила надушак, до последње капи. Два сата касније кушала би свој први залагај. Да то пак буде тачно како је прописано, одмеравала је џепним сатом марке зенит.

Сви су то у Вишњеву дознали и сви су се редом томе чудили.

– Лудара – сиктала је Милеса. – Ко је икад пио назор воду.

– Препочела од неке будале као што је и сама – притурала је Љепосава.

Нико није знао ко је бабу поучио да се водом лечи, немогуће је да је она све то сама докучила.

Драгољуб, наздравичар и травар, који је видео света јер је пет година радио у немачком руднику угља, рече да зна да је џепни сат зенит једна швајцарска чувена марка и да с тим нема шале. Резилио је жене јер причају о нечему о чему појма немају. Кад не знаш – ћути!

Најпре ће бити да је Часлав свом швапском зету Готлибу испричао све ово са извором. Готлибу се прича допала па се распитао по Швабији и сазнао да то лечење водом није измислила баба, да ту ништа није ново, многи народи су од старих времена за тако што знали. Није нова ни прича о изворима живе воде која куља одоздо из утробе земље. Такви извори су велика реткост па су зато драгоцени.

Могло би ту свашта да се удеси.

Где је добра и необична прича, ту се и пара обрће.

Где се пара врти, ту све оживи па ће тако и Вишњево из мртвила да се прене, вратиће се заблудела деца и поново ће бити као некада што је било, забрујаће меденице на кравама и клепетуше на овновима.

– Ама, људи, нема вам од тога ништа док она два скота, Цана и Станко, не липшу, а то нико од нас дочекати неће, све ће нас надживети – рекла је Румена.

– Свима ће нам пирнути у чорбу и на гробље нас испратити – казала је Милеса.

Дођу тако, тобож воде на стублини да наточе, а у ствари да огледну како се баба држи, је ли жутнула.

– Јок, море – казивао је Велисав.

– Почели су да јој ничу нови зуби – говорио је стихоклепац Неђељко.

Аха, ово ваља да се прибележи. Зуби. Љуби. Уби.

Цанина кућа и имање су на благој косини окренутој југу, у оку сунца. Из стублине вода отиче низ поточић, тачније, три сата тече а три тихује, пролази преко међе са Станком. То је усевима било таман како ваља. И земља је била добра, дубока и тамна, растресита и лакорадна, ваљало је и Цанином поврћу и Станковим воћкама.

Могли су да покупе све награде да су износили плодове свога труда на изложбе, но ни она ни он нису марили да се такмиче било с ким. А похвале нису волели, много је завидника и пакосника па се у похвали, можебити, крије каква гатка. Кад би јој неко похвалио парадајз, паприку, краставце, црни и бели лук, шаргарепу, першун, целер, цвеклу, кромпир, пасуљ, боранију, кукуруз, хитро би почела да пљује преда се тако да отера баксузлук и да суздије чини. Веровала је да гору штету наносе враџбине него буде и гусенице, тоње и болештине, против њих има лека а од мађија и урока заклона нема. Станко би пак на похвале својим једрим плодовима воћа само руком одмахнуо.

А ни сама нипошто није хтела да се хвали јер има горе неко око које са висина мотри и ништа му

скривено не остаје. Највише се љути на хвалише, па кад се исувише узнесу и расторочу, тада их шчепа за гушу и дави све док им очи не искоче. То тако да им покаже ко је газда а ко слуга. И зато се уздржи и не узимај оно што ти не припада, не петљај се тамо где ти место није, гледај своја посла и не мешај се у туђа, не изазивај силу небеску, ти си ниско, она високо.

Како је кокошке и козе нису слушале, она је причала са поврћем а њему су пријале њене нежне речи. Готово да се видело како расте и како се гоји.

Не зна се шта му је више годило, да ли ђубрење труловином из пањева, заливање, плевљење и окопавање, или тепање и мажење, шапутање и певушење.

Све помало. И једно и друго.

Знала је, море, баба шта треба и како треба, и терала је по својој памети.

Терали су и други. Нико од своје намисли није одустајао, нити се за нокат померао.

Терали су Часлав и његов швапски зет Готлиб, Часлав меко и млитаво, Готлиб тврдо и бодро.

По Готлибовој замисли, ваљало је прибавити хартију на којој пише шта све баба од имовине има. Једва је наговорио Часлава да оде доле у Општину и нађе каквог чиновника који би то некако могао да му заврши, а он ће му заузврат поштено и добро платити.

Имао је ту неки Мрка геометар, иначе коцкар и бекрија познат по томе што би за паре све учинио.

Мрка је прегледао у општинском катастру премер који је рађен од 1932. до 1934, када је премерено и уписано бабино имање са парцелама и бројевима, али се њено крштено име Станица, које иначе нико

у Вишњеву није знао, па ни Цана, како су је пак сви звали, нигде није помињало, све је било уписано на име Танаска Вилотијевића који је пак нестао при крају рата, о њему се ама баш ништа није знало, ни да ли је жив, ни да ли је мртав, да ли је негде побегао, или га је ко умлатио.

Човек је просто нестао, испарио, разишао се као магла, био па га више нема. Таква су то била времена, омркнеш, не осванеш.

Овај абер је по Вишњеву пукао као прангија. Сви-ма је лакнуло кад су сазнали да Цана нема ништа, јер ако имовина није на њено име уписана, онда она и не може, чак и кад би хтела, ништа да прода. Тако је то тумачио Велисав, а ако ико зна, зна он, нема тога с ким се тај није парничио, пола свога имања је дао адвокатима и вештацима и за судске таксе.

Неће ни Швабо да купи земљу ако не може да је упише на своје име.

Ако је икад помислила да ће, кад онемоћа да ро-вишка по земљи, моћи барем да прода извор и имање око извора и да после крцка паре на подобит варошких госпођа, грдно се преварила, од тога јој нема ништа, и њу чека иста грка судбина као и остале ино-косне вишњевачке бабе, да се грби и злопати све док се онај горе не смилује да је позове.

Ради небеска равњача, све под конац ређа, никоме који се у мукама родио није дато да лако умре, рађаш се у смраду, крви, слузи и балези, умиреш у смраду и трулежи.

У мукама је умрла и њена сестра Рајка. Удала се Рајка за Танаска Вилотијевића уз Божић пред рат и с

њим је изродила двоје деце, Живка 8. децембра 1940. а Миросанду 5. октобра 1942. Разболела се од опаке болести у августу 1944. и скончала на Цаниним рукама за три месеца, 3. новембра те године.

Имао је Танаско и мајку али је била шлогирана и глува, па је тако Цана остала у Танасковој кући да негује и његову ситну децу и његову болесну мајку. Он је нестао у марту 1945, а мајка му је умрла у септембру исте године. Чекала је Цана да се Танаско кући врати и да предузме шта око деце.

Данас, сутра, данас, сутра, и тако се дан за даном ређао, она је чекала и надала се и ништа од тога није било.

Шта је – ту је, тако је – како је.

Немаштина.

Ко преживи, то му је доста и у милости је Створитеља јер ко није, тога више и нема. Зато не ишти више него што ти је дато, не извољевај, не буди алав, јер онај горе може све да окрене наглавачке.

Убедила је себе да јој је довољно ако нађе шта јестиво да она и деца не би скапали од глади.

А могло је и тако и овако. Да шта нађе у пољу или шуми, печурку или оскорушу, птичје јаје или дивљу јабуку, дупљу са пчелињим саћем или дивљи лук сремуш. А било је, кад се мало народ окрепио и опоравио, да наиђу харамije нове власти, да претресу све буџаке и да покупе свако зрно, ама ни од чега се нису гадили, купили су и мрсно и посно, а говорили су да је то откуп. После су сатеривали људе у тор, у некакве сељачке радне задруге. Ко се опирао у грдне невоље је западао, мушкињу су чупали браде, а женскиње шишали

ножицама као овце. Држали су најупорније у апсу, отимали њиве и воћњаке, ливаде, пашњаке и шуме.

Па је и то патинуло јер и зло се замори.

Деца су расла, свако на свој начин, Живко на један, а његова сестрица Миросанда на сасвим други.

Живко је повукао нарав на оца му Танаска, а Миросанда је како је одрасла све више, и по лику и по нарави, наликовала матери Рајки.

Цана је више слутила него што је заиста знала да она ту ништа не може да промени ма колико се трудила.

Баш као што му је и отац био тесан и бесан и Живка је пекла иста она неугасива ватра. Отров ли је, мука ли је, нешто јесте, а шта је, то нико није могао да докучи. Као да га је гонио свраб па је по цели дан лутао унаоколо, као да нешто тражи.

Ни с ким није могао, нико му није ваљао.

Миросанда је пак била мило и драго детенце, тихо и кротко, привржено својој тетки Цани, увек ту, уз њу, при руци, да је послуша и да јој помогне. Ништа јој није било тешко. Весела и благородна, кретала се кроз живот као кроз вашар. За разлику од брата кога је сопствена кожа жуљала, она се у својој удобно и пријатно осећала.

Живко се најчешће враћао кући са модрицама и посекотинама, што од туче што од пентрања по дрвећу и оштрим литицама.

Цана и Миросанда су му привијале облоге и мелеме на убоје и мазале посекотине мастима са лековитим травама. Ни једна ни друга га нису кориле. Знале су да би то било узалудно, он никога није слушао нити се обазирао на било чије савете. Напротив. Сваки

покушај да га неко одврати од његових ружних навика изазвао би у њему провалу беса.

Цана би се тргла застрашена језивим сном и после би сатима зурила у таму мокра од хладног зноја. Није смела ни да се покрене, да узме сув пешкир и да се обрише, плашила се да ће се сан наставити и да више неће имати снаге да из њега искочи. Упињала се да остане будна, штитала је себе по мишицама и бутинама, гризла усне и стискала очне капке до бола јер ако поново заспи, некакав страшни створ налик на циновског даждевњака укуцаваће јој у чело усијане гвоздене клинце.

Онда су јој кроз главу попут промаје пролетеле мучне помисли.

Како то да они који воле живот, који су благи и добри и према себи и према другима, испаштају много чешће од сваковрсних несрећа и од тешких болести које изгледа само њих спадају, док, напротив, они супрот њима, зли и покварени, остају здрави и бодри, њима се ништа лоше не дешава, на њих ни најобичније болести не насрћу?

Изгледа као да су се случајно без своје жеље и воље нашли овде сред светског метежа, и све што хоће и за чим теже саздано је искључиво од пакости и од злобе.

Зашто је онај горе ишчупао из живота њену драгу сестру Рајку када је могла и умела да усрећи и себе и друге и зашто не дира ниједног гада. него их развејава широм света?

Је ли то казна за прародитељски грех и да ли ће икад престати та чегрст и освета и до кад ће над благородним и невиним главама шестарити црне птичурине?

2

Откуп! Скојевке Милеса и Румена дојавиле удбашу Шароњи да је Свеле Тица пијан лармао против откупа, да је говорио: ма који црни откуп, то је чиста пљачка, ту нико ништа нити откупљује, нити купује, него отима.

А Шароња прек и opak, одвео Тицу у апс, обесио га за ноге са главом надоле, шибао га бичајом и воловском жилом док му кожа на леђима није прсла.

После тога нико у Вишњеву више није ни помишљао да нешто лаје против власти него је предавао и више него што се тражило, а тражило се више него што је ико имао.

Цани је комисија одрезала да преда седам руна вуне, крило сланине, триста кила кукуруза, сто кила пшенице, три јагњета и десет кила масти.

Правдала се, кукала из гласа, плакала и цвилела да она нема одакле да све то што јој је нарезано преда, даће нешто, али мора и да мисли и на ону сирочад о

којој нема ко други да брине, поцркаће од глади ако ништа не би задржала за кућевне потребе.

Удбаш Шароња са тројицом у кожним капутима крстари Вишњевом бесан што се план откупа не испуњава јер непријатељ никада не спава, изједна ровишка и упире у страну, саботира напоре народне власти, клипове у точкове умеће, док народ у варошима гладује, кулаци по селима клевећу и лажу протурајући гласине како држава за скупе паре ту храну извози и продаје странцима а сељацима за отето даје некакве бонове за које нема шта да се купи.

Тако је дошао ред и на Цану.

Везали су је за шљиву испред куће. Око ње је кружио Шароња млатарајући оном бангавом десном руком без шаке коју му је у децембру 1943. секиром на пању одсекао четник Радич, после чега је, ионако љут и пргав, сасвим помрачио.

Мали Живко, који је тада имао девет година, није могао да гледа како му онај лудак мучи његову тетку Цану, изјурио је из авлије, накупио у камењару изнад куће камења и почео да гађа удбаше.

Зујале су и пљуштале каменице, свака друга је погађала.

Стиштао је Шароњу каменом у главу, умало му око није избио.

Удбаши повадише пиштоље, запуцаше увис не би ли га уплашили, али им је он вешто измицао па је потрајало док га нису ухватили, везали и одвели са собом.

Цана и мала Миросанда сада су чекале двојицу да се врате. Поред Танаска сад је, ето, и његов син Живко нестао.

Време је протицало а оне су туговале и надале се као да ће сваки час однекле банути.

Није се вратио ни удбаш Шароња.

Јавили да је умро, негде на мору, у каменолому, док је оном левом, здравом руком, туцао шодер.

Нико у Вишњеву није умео да објасни због чега су се удбаши између себе посвађали. И тако је у тој свађи међу првима пострадао Шароња. Зуцкало се да је ту Љепосава умешала прсте јер је опањкала Шароњу код једног другог удбаша да му се освети. Бацила је била око на њега и све је учинила да му се умили, али јој је он скресао у лице да од тога нема ништа, она је ружна и глупа и њему не пада ни на крај памети да се жени ни једном, а камоли таквом ругобом као што је она.

Шта је од свега тога било истинито, то ни бог отац не би могао да рашчивија и избистри, нагађало се, солило и досољавало јер пошто нико ништа поуздано није знао, онда је свима остављено на вољу да причају своје приче и притурају и domeћу ономе што су од других чули. Народ ко народ, такву прилику није пропуштао.

Поуздано се пак зна да Шароњу никада више нико није видео, ни у Вишњеву – ни било где другде. Е, то је једино било тачно.

Мало је било радости у Вишњеву, али овоме су се истински обрадовали.

Заграјали су Вишњевци:

– Море, ваља и толико. Далеко му лепа кућа, у сну се не снио.

Е, али ту није био ни почетак краја испаштањима. Има и горе од горег. Што рекли на свој начин: са црњеша на гореша.